
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A FŐLÉNY BOLDOGSÁGA

Gion Nándor: *Izsakhár*. Kortárs Kiadó, Budapest, 1994

A hetvenes évek derekán, amikorra több emlékezetes regényt és novellát publikált már, irodalmi mindennapjainkban fölmerült a kérdés, vajon realista író-e Gion Nándor, hisz műveiben, föltehetőleg valóságismeretének elégtelensége folytán, ismételten irreális mozzanatokkal fűszerezi a realitást. Amikor aztán 1976 elején *Izsakhár* címmel újabb novellát tett közzé a *Húdban*, Bányai János szerkesztői kommentárban tért ki a kérdésre, meggyőződen bizonygatva, hogy Gion Nándor ugyan a „realizmus felé hajlik”, a „realista forma felé halad”, de a „valósággal való megegyezés vagy pontos átfedés alapjain” sohasem kíván realistává válni, épp ezért prózájának irreális elemei nem a valóság próbáján állnak vagy buknak, hanem a szövegek „fiktív világának” műalkotás-próbáján. S ugyancsak Bányai János hívta föl rá a figyelmet, hogy a novellában „több szólam első akkordjai hangzanak el, de egyik szólam sem futja ki magát”: az egész szerkezet inkább esély, semmint befejezett munka.

Csaknem húsz esztendőnek kellett eltelnie tehát, mígnem Gion Nándor úgy döntött, hogy az erővonalat meghosszabbítva regénnyé fejleszti a novellát. Az időközben gyökeresen megváltozott körülmények természetesen nyomot hagytak a mű cselekménytartományában. Míg a novellát a lassú, békés vajdasági nyarak fényei járják át, addig a regénybe erősödő intenzitással már a szomszédságunkban kirobbant háború eseményei is beáramlanak. Alacsonyán eldörgő harcigépek és helikopterek, masszívan vonuló páncélosok, szent célokról harsogó suhancok, fosztogató újgazdagok, koporsóban visszatérő „önkéntesek”, egymással leszámoló fegyverkereskedők és riadt menekültek nyomakodnak előtérbe itt, anélkül azonban, hogy Gion Nándor a téboly tüneteit az időszerdsítés intenciójával középpontba kívánna állítani.

A regény a novellában megrajzolt alaphelyzettel indul. M. Holló János huzamosabb ideje regényt készül írni Izsakhárról, a „mostoha sorsú bibliai testvér”-ről, de mert ihlete alig pislákol, egyre halogatja a nekifutást, s inkább a külvilág jelenségeire figyel. Reggelente a szemeteskannák zörgésére ébred, egy „szép arcú asszony” hetek óta szemétre dobott kenyérdarabokat gyűjtöget odalenn az utcán. M. H. J. végül lemegey hozzá, beszédebe elegyedik vele, s egy szemétből előkerült színházi látszóvet kap tőle, melynek segítségével „távlevezésbe” kezd a szemközti bérház katonai távcsövet forgató, isme-

retlen lakójával. Később elnézi és kihallgatja a két ház közötti földszintes épületen ügkődő kátrányozókat, majd egyetlen lendülettel papírra veti a regény expozícióját. A megszólaltatott első akkordok után Gion Nándor a regény és a fiatalasszony szolamát teljesíti ki, a távlevezést pedig az egész mű keretévé avatja.

A címadó betétregegy, annak ellenére, hogy végül mégiscsak elkészül, s M. H. J. szerződhet rá a kiadóval, nélkülözi az autochton irodalmi alkotások ismérveit. Lépésről lépésre nyomon követhetjük Izsakhárt, amint a mostoha félsivatagi körülmények között egy emberhez méltó élet megalapozásán fáradozik, törekvéseit és cselekedeteit azonban a szöveg nem az epika, hanem az alaphelyzetre összpontosító, elnagyolt tudósítás eszközeivel rögzíti. Ez persze még nem kizökkentő, hiszen Gion Nándor szemlélatomást nem két egyenértékű regény megformálására és egybemontáztatására vállalkozott. Az viszont már kételyeket támaszt, amit az Izsakhár-vázlat egy-egy részlete M. H. J. alkotói magatartásáról elmond. Megtudjuk, hogy időnként megrettenik a vadászgépek, helikopterek és nyugat felé vonuló páncélosok, ilyenkor Izsakhár napokig tétován bolyong a pusztaságban, általában véve azonban „nagyjából elégedett” az étellel, s „vidám szívvel” írja a regényt. Az animális félelmet keltő, de egyúttal a szellemet is roncsoló *külső* események tehát nem billentik ki tartósan egyensúlyából, annál kevésbé, mert a feltehető *belső* akadályoztatás impulzusait is könnyedén elfojtja. Egyetlen pillanatra sem töpreng el azon, hogy miként is modellálja a témát, vállalhatja-e a teljhatalmú szerzői narráció anakronizmusát, fenntarthatja-e a tárgy elbeszélhetőségébe vetett hitét. Legfőbb alkotói gondja az, hogy öszvérekről és a sivatagi földek műveléséről is írnia kell, holott életében „csak egyetlen öszvért látott”, és „keveset tudott a sivatagi és félsivatagi földek műveléséről, erre nagyon kevés szakszerű utalást talált a bibliában, idevágó szakkönyvei nem voltak, és hozzáértő emberekkel sem beszélt a sivatagi és egyáltalán a földek megműveléséről”. Minthogy végül mindkét feladatot fényesen megoldja – „igen elégedett”. Boldog fró, mondhatnám, talán az utolsó boldog vajdasági magyar fró.

És ez a boldogság természetesen a fölény boldogsága. Valahányszor magára hagyja Izsakhárt, M. H. J. cselekedetei újra meg újra az irrealitás térségén vetnek lángot. Egy ízben betörő matat a lakása ajtaján, berángatja a szobába, majd a hivatlan vendég feje mellett több méter távolból az ajtóba döndíti baltáját. Jóval később, amikor már szabadcsapatokat szerveznek a városban, s három állig felfegyverzett egyenruhás nyomul be hozzá, ámulatot ébresztőn újra elröpti az éles szerszámot. A kellemetlenül kíváncsi távcsövező elrettentése céljából pisztolyt tart az albakpárkányon, sőt pisztolyt próbál szerezni könyve szerkesztőjének is, hogy védhesse magát az „agresszív hajlamú és gátlástalan frók ellen”. Alakjában tehát van valami a filléres képregények és a vadnyugati filmek hőseinek minden gonosz akadályt legyűrő, nyers jószágából. Ez azonban mégsem vet árnyékot a regényre. Gion Nándornak ugyanis nem az volt a célja, hogy főszereplőjének világa hasonlítson a látható és megélhető valósághoz, hogy elbírija a valósággal való szembesítést, hanem hogy egy autonóm fikció hordozója legyen. M. H. J. John Wayne-i gesztusai épp ezért maradéktalanul a helyükön vannak, akkor is, ha ilyen fróval nemigen találkozunk még.

Más kérdés, hogy M. H. J. miért nem veti le olykor választott álarcát. Egy-egy félmondatban megvallja ugyan, hogy fél, undorodik a háborútól, a belvilágában lejátszódó reakciókat azonban nem tárja föl. A szép arcú asszonnyal eltöltött számos pásztorórán „szép és okos dolgokról” beszélgetnek, anélkül, hogy a sok szépségből és okosságból az olvasó is részesedne. A fiatalasszony férjével, a háborús konjunktúrát meglóvagoló Szivárvány Ervinnel találkozgatva órák hosszat gyógyteákról és -kenőcsökről cseveg,

anélkül, hogy a „mágus” szédelgésével konfrontálná a maga tényleges nézeteit. S valójában ugyanez történik minden olyan esetben is, amikor a Szivárvány ház környékén feltűnő emberekkel dialogizálni kezd. Átmenet nélkül rákapcsol beszélgetőtársa eszmékedésének hullámhosszára, s fáradhatatlanul visszhangozza a rendszerint másoktól hallott blőd közhelyeket. Eleinte úgy tetszik, mintha ez a papagájos pojácáság értelmiségi hivatásának durva elárulása és megcsúfolása volna, később azonban kiderül, hogy egészen másról van szó. A háborús nyereszkedők kis társasága komolyan hiszi, hogy M. H. J. mint naiv író egyszerűen képtelen eligazodni a mindennapok rejtett üzelmeiben, s ezért eszközként próbálja fölhasználni, ő viszont átlát a szitán, veszi a lapot, s oly módon őrzi meg fölényét, hogy párbeszédelei során mélyen a maga névója alá ereszkedik, minek következtében az elhangzó tirádák csaknem észrevétlenül ironikussá színeződnek. Mint például abban az epizódban is, ahol Péterfy Sándorral, a részegeskedése miatt elcsapott egykori rendőrrel, Szivárvány Ervin testőrével diskurál a háborúról:

„– Szerintem a harcoló embereknek rengeteg disznóhúst kell fogyasztaniuk – mondta M. H. J. – A disznóhústól tartósan jóllakottnak és boldognak érzik magukat, és tartósan és boldogan irtják az ellenséget.

– Szerintem a harcoló embereknek elsősorban jófajta szeszes italra van szükségük – mondta Péterfy Sándor. – Még hozzá erős és gyorsan ható szeszes italra. Ettől lesznek igazán boldogok és vakmerők, és ennek rendszeres fogyasztása után gyilkolják boldogan ellenséges érzelmű embertársaikat.”

Nyilvánvaló, hogy ha M. H. J. ebben az álvitában történetfilozófiai érveket próbálna felsorakoztatni az ezredévek óta tartó háborúskodások indítékairól, menthetetlenül alulmaradna Péterfy Sándor profán igazságaival szemben, arról nem is szólva, hogy az esetben az önmagát óriásnak képzelő ember pondró volta sem mutatkozhatna meg a maga valós arányaiban. Mindennek ellenére kár, hogy M. H. J. nem nyitja meg bensőjét – még az íróasztala mellett sem. Némi szorongó vallomásosság révén ugyanis a szerepvállaló fölényéből táplálkozó ironia föltétlenül nagyobb súllyal érvényesülhetne.

Az *Izsakhárt* egyébként Gion Nándor helyzetteremtő tehetsége teszi igazán emlékezetessé. Akár korábbi regényeiben, itt is ragyogó érzékkel ragad meg egy-egy szituációt. Fittyet hány a hagyományos stilisztika normáinak, kerüli a nyelvi választékosságot, mondatai, bekezdései valósággal hemzsegnek az ismétlésektől, a laza köznyelviség szféráját érintő henyeségektől, végül azonban szövege mégis a szigorú megformáltság benyomását kelti. Úgy csinál irodalmat, ahogy elvben nem lehet. Helyzetrajzai alighanem épp ez okból hatnak az utánoszthatatlan egyediség varázsával, amely feledtetni tudja a regény globális koncepciójának vélt vagy valós hiányosságait.

UTASI Csaba